

*Гамма Т.М., кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Одеського національного економічного університету*

*Терещенко О.М., старший викладач
кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
Одеського інституту фінансів
Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі*

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. В сучасних умовах розвиток інтеграційних процесів у будь-якій галузі народного господарства неможливий без оцінювання їх впливу на ефективність функціонування суб'єктів інтеграції та добробут суспільства. Стаття присвячена проблемі обґрунтованого вибору критеріїв і показників оцінки ефективності інтеграційних процесів для підприємств харчової промисловості. Проблему ефективності інтеграційних процесів було розглянуто спочатку в її загальному значенні, а потім у специфічних визначеннях.

Запропоновано методичну основу визначення ефекту від інтеграційних процесів підприємств харчової промисловості на основі комплексного підходу, що враховує аспекти його прояву на різних рівнях: на рівні окремого елемента інтеграційного процесу, на корпоративному й суспільному рівнях. Представлено узагальнювальне формулювання критерію ефективності інтеграційних процесів.

Ключові слова: економічна ефективність, критерії оцінювання ефективності, інтеграційні процеси, вертикальна інтеграція, харчова промисловість, АПК.

Постановка проблеми. Розвиток інтеграційних процесів на підприємствах харчової промисловості неможливий без об'єктивної оцінки результатів інтегрування, визначення економічної ефективності впливу інтеграції на діяльність суб'єктів продовольчого ринку та добробут суспільства. Розмаїття проявів і форм інтеграції ускладнює це завдання. У господарській практиці виникають найрізноманітніші схеми інтеграційних відносин, що відрізняються за ступенем вертикальної, горизонтальної або конгломератної інтеграції, технологічної повноти внутрішніх зв'язків та за іншими параметрами. Різняться також мотиви й цілі інтеграції.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема обґрунтованого вибору критеріїв і показників оцінки ефективності інтеграції. У дослідженні цієї проблеми слід виділити два аспекти, що визначають методологію її вирішення. По-перше, дослідження ефективності інтеграції підприємств харчової промисловості знаходиться в загальному річищі проблеми визначення ефективності агропромислового виробництва загалом. По-друге, оцінюванню ефективності інтеграції притаманні специфічні риси, пов'язані з особливостями цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років значний внесок у розвиток теоретико-методологічних основ теорії ефективності внесли такі вітчизняні вчені, як: С.В. Білоусова [1], І.В. Коберник [2] (оцінка ефективності функціонування агропромислових формувань), Н.Г. Міценко [3] (економічне оцінювання соціальної ефективності), І.А. Нечаєва [4] (оцінка синергетичного ефекту), М.П. Політило [5] (інтеграційне оцінювання управлінських

рішень), Н.С. Скопенко [6] (визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання), Н.Ю. Чорна [7] (побудова динамічних моделей адаптації вертикально-інтегрованих структур).

На сьогодні в науковій літературі склалося кілька підходів до оцінки ефективності інтеграційних процесів та ефективності забезпечення функціонування інтегрованих структур: фінансовий; підхід зростання конкурентоспроможності інтегрованої структури; підхід, спрямований на формування взаємовигідних довгострокових ділових відносин; вартісний; стратегічний; прибутковий; ринковий підходи. В рамках цих підходів пропонуються різні методики оцінювання економічного ефекту інтеграції, які базуються на використанні ймовірнісних методів, розрахунку інтегрованого значення, оцінці ринкового потенціалу тощо.

Разом з тим у сучасних наукових розробках певною мірою відсутнє комплексне відображення конструктивної теорії і методології визначення ефективності розвитку інтеграційних процесів у харчовій промисловості. Не сформульовані чітким чином навіть вихідні базисні поняття, такі як ефект і ефективність від участі в інтеграційних відносинах, критерії та показники ефективності інтеграції. Існує потреба в методичному забезпеченні інтеграції суб'єктів даної галузі, в основу якого повинні бути покладені науково обґрунтовані й вірогідні оцінки ефективності розвитку інтеграційних процесів. Центральну роль у розв'язанні цієї проблеми відіграє визначення критерію ефективності інтеграції в агропромисловому комплексі.

Мета статті. Дане дослідження покликане забезпечити вирішення завдання щодо визначення єдиного універсального критерію ефективності інтеграційних процесів на підприємствах харчової промисловості для оцінки доцільності їх здійснення.

На нашу думку, теоретична й практична цінність дослідження зростає, якщо проблема ефективності інтеграційних процесів розглядатиметься спочатку в її загальному значенні, а потім у специфічних визначеннях. Це методологічно доцільно, оскільки загальне – то щаблина до пізнання конкретного. Крім того, такий підхід дозволить вийти на вирішення питань порівняння ефективності автономних та інтегрованих компаній, визначити критерії оцінки економічної доцільності інтеграції, послідовніше підійти до добору показників, що відображають різні аспекти розвитку інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. У даний час в економічній літературі не склалося єдиної думки з питання необхідності використання одного або кількох критеріїв для визначення ефективності функціонування економічних систем. Одна група вчених виходить з причинно-наслідкового зв'язку між метою та способом її досягнення і вважає, що можливість формулювання для будь-якої системи єдиної кінцевої мети зумовлює існування єдиного критерію ефективності функціонування систем. Той факт, що для різних підсистем як елементів, що представляють відповідні, ієрархічно організовані рівні системи як єдиного цілого, існують власні інтереси та цілі, не тільки дозволяє визначати їх функціонування відносно один одного, але й не може виключити необхідність визначення ефективності функціонування елементів з позиції системи як цілісного утворення [8, с. 24].

Інша група вчених висловлює думку, що неможливо визначити ефективність економічної системи за допомогою тільки одного критерію ефективності. Подібний підхід обґрунтовується тим, що більшість економічних систем характеризуються як складні, носять багатоцільовий характер, а тому не вміщаються в рамки одноцільової моделі. На підставі цього аргументу робиться висновок про необхідність сукупності критеріїв зміни та оцінки ефективності [9, с. 18; 10; 11].

На нашу думку, для визначення економічної ефективності інтеграції підприємств харчової промисловості потрібна ієрархічно впорядкована система критеріїв та показників, в якій центральне місце належить єдиному, основному, універсальному для всіх рівнів критерію. Він повинен відображати характер основного виробничого відношення економічної системи в цілому і, в той же час, визначати характер та соціальне спрямування інтеграційних процесів.

Єдиний універсальний критерій, що характеризує й відрізняє розвиток інтеграції в харчовій промисловості загалом, повинен бути доповнений системою приватних критеріїв, які відображають багатоцільовий характер інтеграційних процесів. Існування єдиного критерію,

що характеризує та відрізняє інтеграцію як явище, припускає можливість і необхідність її дослідження за допомогою сукупності приватних, які розкривають його зміст, критеріїв.

Що стосується змістовної частини критерію економічної ефективності інтеграції суб'єктів харчової промисловості, то в сучасних умовах вона визначається економічною сутністю ринкових відносин. У даний час ринок розглядається як засіб досягнення економічної ефективності, тому діяльність суб'єктів ринку оцінюється, насамперед, по здатності задовольняти ринковий попит.

Як у сільському господарстві, так і в харчовій промисловості, вироблена споживча вартість виявляється як корисний ефект на стадіях переробки та споживання. Саме тоді стає зрозумілим, наскільки виробництво доцільно, чи є попит на продукцію. Для об'єктивної оцінки результатів діяльності суб'єкта ринку поряд із загальним обсягом громадських споживчих вартостей важливо враховувати також їх структуру, асортимент, якість. Ефект від виробництва за інших рівних умов буде тим вище, чим більшою мірою структура, асортимент і якість вироблених продуктів, місце й час їх отримання відповідають суспільним потребам.

Ступінь та повнота задоволення тих чи інших потреб суспільства і суб'єктів ринку оцінюється по-різному. Виходячи з цього, можна говорити про зовнішню (загальну), з позицій суспільства, та внутрішню (приватну), з позицій суб'єкта ринку, ефективність, що підтверджує висновок про необхідність загального й приватних критеріїв ефективності.

Загальна ефективність функціонування господарських систем оцінюється з позицій задоволення запитів суспільства, гармонійного розвитку організаційно-економічних, правових, соціально-моральних і екологічних зв'язків та відносин. Суспільство очікує від інтегрованих суб'єктів ринку економічного зростання, надходження податків, збереження навколишнього середовища і природних ресурсів, розумної диференціації доходів, створення нових робочих місць та ін. І розглядає їх з цих позицій. Критерієм доцільності здійснення інтеграційних процесів у харчовій промисловості є стабільний та безпечний розвиток суспільства.

Суб'єкти ринку самостійно визначають свої цілі, завдання й шляхи їх досягнення. Їх приватна ефективність визначається ступенем реалізації поставлених цілей, з урахуванням ресурсів, витрачених для їх досягнення. Приватні критерії ефективності демонструють, яким чином задоволення суспільних потреб позначається на динаміці власних цілей організації. Проекція цілей компанії на зовнішнє середовище дозволяє визначити поле ділової активності підприємства, себто той сегмент ринку, на який компанія претендує і в межах якого будує свою стратегію та конкретизує результативні цільові показники (частку на ринку, обсяг продажів, прибуток, рентабельність, рівень заробітної плати, кількість робочих місць та ін.).

У той же час критерій економічної ефективності інтеграції в харчовій промисловості повинен виражати прояви сукупності її суттєвих властивостей, відобразити взаємозв'язок інтересів держави і власників підприємств, що інтегруються, бути найважливішим орієнтиром у вирішенні питання про доцільність формування та функціонування інтегрованих комплексів підприємств.

Суспільство цікавить повнота, своєчасність і якість задоволення бажань його членів. Чим більший обсяг споживчих вартостей пропонує організація, тим значніше життєвий простір, у межах якого вона може розвиватись. Якщо величина попиту істотно зменшується, можливості організації різко обмежуються, і вона може припинити своє існування. Отже, зовнішні результати її діяльності є панівними. У цьому виявляється пріоритетність загального критерію ефективності стосовно приватних критеріїв.

Загальний критерій ефективності інтеграції в харчовій промисловості має показувати об'єктивну зумовленість розвитку продовольчих систем, міру виробництва необхідних суспільству споживчих вартостей заданого асортименту та якості за умови досягнення найбільшого ефекту в розрахунку на одиницю авансованого капіталу з урахуванням обмеженості ресурсів і збереження сприятливих екологічних умов.

З позицій сучасних ринкових вимог важливо, щоб узагальнювальний критерій ефективності інтеграції в харчовій промисловості як основна відмітна ознака економічного явища адекватно характеризував його сутність, відбивав не тільки економічні, але й соціальні, екологічні

аспекти розвитку інтеграційних процесів.

Акцентуючи увагу на соціальній та екологічній складових соціально-економічної ефективності інтеграції підприємств харчової промисловості, слід зазначити, що розвиток ринкових відносин в АПК має свою специфіку, обумовлену переплетінням економічних, екологічних та соціально-демографічних процесів у галузі. Дія ринкових законів у сільському господарстві, підприємства якого становлять ресурсну основу вертикальної інтеграції в більшості галузей харчової промисловості, певним чином обмежена. У зв'язку з особливою біологічною, природно-історичною та соціально-демографічною природою сільського господарства економічні відносини проявляють себе тут не зовсім адекватно ринковим принципам господарювання. Зокрема, максимізація прибутку не може бути нічим не обмеженою метою інтеграції в АПК хоча б тому, що в створенні сільськогосподарської продукції бере участь природа. Закони її, за твердженням С. Булгакова, «чужі людським цілям»; «там, де панує природа, відсутня раціональна (в сенсі найбільшої економії коштів і продуктивності результатів) організація виробництва» [12, с. 33].

Т. Брінкман справедливо вказував на одну з основних суперечностей ринкових відносин у сільському господарстві – це протиріччя між економікою та екологією, коли заради комерційної вигоди в жертву приноситься основа основ сільського господарства – родюча земля. «Крім того, – зазначав Т. Брінкман, – нерідко чисто ділова калькуляція тут переплітається з позагосподарськими мотивами: задоволенням від володіння спадковим маєтком, традиціями, поглядами та ін.» [13, с. 51].

Особливі й суперечливі властивості ринкових відносин у сільському господарстві надає переплетіння економічних і соціально-демографічних процесів.

Село виконує важливі демографічні функції, що включають розширене відтворення фізично й духовно здорового покоління і компенсацію зруженого відтворення населення в містах. Воно покликане зберегти специфічний сільський спосіб життя, національний духовний менталітет – морально-етичні засади, звичаї, обряди, народні традиції. Сільське господарство відіграє важливу роль у збереженні родючості ґрунтів та охорони земель від ерозії та інших негативних явищ природного і техногенного характеру. Ці непродовольчі аспекти мають характеристики суспільних благ.

Не пов'язані з виробництвом, неринкові цілі сільського господарства мають істотне значення для його ефективного розвитку, зростання національного багатства, добробуту населення, забезпечення продовольчої безпеки та охорони навколишнього середовища. З цього випливає необхідність підпорядкування (пристосування) всіх організаційних, управлінських, техніко-виробничих процесів у галузі потребам соціально-орієнтованого розвитку.

Проблеми економічного розвитку інтегрованих структур не можуть розглядатись ізольовано від проблем довкілля. Це великі суб'єкти ринку, в користуванні яких знаходяться значні площі сільськогосподарських угідь, переробні підприємства, діяльність яких супроводжується використанням природних ресурсів і забрудненням довколишнього середовища. Це актуалізує необхідність врахування екологічного чинника в оцінці діяльності інтегрованих структур, потребує гармонізації відносин між економікою та екологією.

У зв'язку з набуттям екологією особливого пріоритету в системі суспільних цінностей великі інтегровані структури не можуть не враховувати цього чинника. Якість підприємницької діяльності зумовлюється сьогодні й критерієм екологічної ефективності. Під нею розуміється форма отримання результатів, що дозволяє досягати поставлених цілей за умов мінімізації витрат ресурсів і навантаження на навколишнє середовище. Ефективне використання природних ресурсів є одним з важливих критеріїв успіху інтегрованих формувань в АПК.

Розглянуті вище специфічні особливості сільськогосподарських організацій визначають відмінності у вимогах до методів і моделей розвитку інтеграційних процесів з їх участю. Інтеграційні процеси в АПК повинні здійснюватись з урахуванням цих вимог, а критерій економічної ефективності інтеграції поряд з економічними – відображати соціальні та екологічні аспекти.

Такий підхід дає змогу сформулювати критерій ефективності інтеграційних процесів

підприємств харчової промисловості як підвищення ступеня задоволення споживчого попиту на продукцію на основі зниження трансакційних витрат, концентрації, централізації капіталу, за умови обмеження монополістичних тенденцій, своєчасного вирішення соціальних питань та збереження довкілля.

Узагальнене формулювання критерію ефективності інтеграційних процесів дозволяє зафіксувати кінцеві цілі та перспективні напрями їх розвитку на народногосподарському рівні. Кількісним вираженням ступеню відповідності цьому критерію є обсяг чистого доходу, максимізація його величини при найменших витратах уречевленої і живої праці (рис. 1).

Рис. 1. Обґрунтування зв'язку між показниками ефекту інтеграційних процесів у харчовій промисловості

Джерело: розроблено автором на основі [14].

Поряд з основним критерієм економічної ефективності інтеграції необхідно застосування окремих критеріїв, які повинні відповідати основному. В якості таких критеріїв вважаємо за необхідне виділити синергетичні ефекти інтеграції, які знаходять відображення в реалізації стратегічних цілей створення інтегрованих структур, досягненні операційних та фінансових ефектів.

Синергізм (*synergy*) – це перевага, що виявляється при вдалій комбінації діяльності, коли ефект від сукупності перевищує просту суму ефектів від кожної з них окремо. Він проявляється в зростанні виробництва і продажів або в зниженні витрат, коли ефект від спільних дій вище

простої суми індивідуальних зусиль.

Інтеграційна синергія має кілька проявів, зокрема, виділяють такі:

- функціональна, яка забезпечується вдосконаленням системи управління, зниженням умовно-постійних витрат при збільшенні масштабу бізнесу;
- цільова, яка проявляється у збільшенні фінансових та інших можливостей з розробки, виробництва й збуту продукції з мінімізацією витрат на організацію взаємодії із зовнішнім середовищем;
- комплексна, що дозволяє отримувати додатковий результат за рахунок поліпшення умов поставок ресурсів і збуту продукції;
- конгломератна, яка полягає у розподілі ризиків та зниженні їх впливу на загальний результат [15].

Отримання синергічного ефекту є метою будь-якого інтегрованого формування. Проте в кожному конкретному випадку він може мати різні прояви.

Обґрунтовуючи набір показників для оцінки ефективності функціонування виробничої структури при вступі до інтеграційних процесів, необхідно враховувати деякі характеристики, яким повинні відповідати показники, обрані для того чи іншого підприємства:

- потрібно використовувати декілька важливих ключових показників замість безлічі несуттєвих;
- відібрані показники повинні відображати ключові фактори успіху;
- показники мають охоплювати минуле, сьогодення й майбутнє;
- показники повинні дотримувати баланс інтересів і відбивати потреби клієнтів, акціонерів та персоналу компанії;
- показники мусять поширюватись на всі рівні організації та бути послідовними;
- численні показники повинні об'єднуватись у кілька зведених;
- показники можуть змінюватись в міру зміни стратегії підприємства і ситуації [16].

У комплексній оцінці ефективності функціонування виробничої структури в процесі входження до інтегрування реалізувати функціональну спрямованість дослідження можна, розглядаючи основні напрямки, що характеризують ефективність будь-якої системи управління. Набір функціональних напрямків може доповнюватись й змінюватись залежно від мети дослідження.

Фінансові цілі виробничої структури є своєрідними орієнтирами при визначенні завдань і параметрів інших складових. Кожен обраний показник повинен являти собою елемент у ланцюзі причинно-наслідкових взаємовідносин, націлених у підсумку на вдосконалення фінансової діяльності. Якщо виробнича структура не є новоствореним підприємством, основною метою якого є розширення сфери діяльності, то, на наш погляд, ключовими чинниками успіху в галузі фінансової складової ефективності діяльності повинні стати: зростання доходу; скорочення витрат; збільшення продуктивності основних факторів виробництва.

Найбільш загальний показник зростання доходів – це збільшення обсягу продажів. Пропозиція вже наявних продуктів та послуг новим клієнтам і сегментам ринку є одним з ефективних шляхів зростання доходів. Стійкий стан зниження витрат сприяє отриманню більш високого прибутку й підвищення рентабельності інвестицій. Найпростіший шлях зменшення собівартості – це скорочення виробничих витрат. Позаяк витрати виробничої діяльності можуть складатись у результаті використання різних ресурсів, тут водночас необхідно використовувати оцінку виробничо-господарської ефективності як точний показник собівартості одиниці продукції. Таким чином, очевидним є, на наш погляд, чіткий взаємозв'язок між показниками фінансової та виробничо-господарської ефективності [17].

Підвищення продуктивності основних факторів виробництва може досягатись, крім автоматизації та стандартизації процесів, що не завжди виправдано у виробничому процесі, за допомогою інтенсифікації використання матеріальних, людських та інших ресурсів підприємства, бо недоцільно розробляти різні показники для оцінки фінансової та виробничо-господарської ефективності. Показники, що характеризують збільшення продуктивності всіх чинників виробництва, скорочення витрат і збільшення прибутковості, можуть одночасно

слугувати для оцінки й фінансової, і виробничо-господарської ефективності.

На нашу думку, для оцінки ефективності діяльності виробничої структури в процесі інтеграції доцільно використовувати показники приватної, багатофакторної і загальної продуктивності основних факторів виробництва, які співвідносять випуск та основні споживані ресурси (поточні витрати). Основним завданням використання показників приватної та багатофакторної продуктивності основних чинників виробництва є виділення серед факторів, що впливають на зміну прибутку, контрольованих з боку підприємства і неконтрольованих, до яких воно може тільки підлаштуватись, тобто бачимо розкладання фінансового результату діяльності фірми на дві складові. Одна з них залежить від внутрішніх організаційно-технологічних зусиль, що й характеризують показники продуктивності, визначаючи чинники впливу на загальну продуктивність для подальшої розробки програми її підвищення; друга – від конкретних ринкових зусиль: цін на продукцію і сировину, матеріали, енергію та інші компоненти витрат. При цьому, звичайно, не слід випускати з уваги, що продуктивність основних факторів виробництва і стійкість на ринку – величини, досить тісно пов'язані: підприємство, яке має середню продуктивність, а не більшу, ніж у інших, знаходиться в постійній залежності від ринку, зростання продуктивності знижує цю залежність.

Виділення цілей і способу дії організації є елементами стратегії, тому ефективність реалізації цілей інтеграції відображає стратегічна (корпоративна) ефективність. Вона відображає міру зміни ефективності підприємств у результаті формування специфічної комбінації ресурсів та отримання конкурентних переваг. Її необхідно визначати, виходячи з оцінки змін у конкурентоздатності суб'єктів ринкових відносин. Ефективними слід вважати такі варіанти інтеграції, які забезпечують поліпшення співвідношення результатів та витрат функціонування підприємств, охоплених інтеграційними відносинами.

Стратегічний ефект інтеграції деталізується через приватні ефекти нижчого рівня. Необхідність такої деталізації видається виправданою і зумовлюється таким. Розвиток інтеграції в харчовій промисловості – це об'єктивний процес, який демонструє власні переваги в багатьох проявах. Мотиви участі в інтеграційних відносинах для суб'єктів господарювання різні: реалізація антикризових програм; нарощування виробництва сільськогосподарської продукції; стабілізація сировинної бази, зростання обсягів продажів за рахунок підключення до нових каналів збуту; розширення бізнесу; економія витрат; отримання підприємницького доходу від диверсифікації діяльності та ін. Стратегічні результати інтеграції конкретизуються такими показниками:

- обсяг продажів і частка ринку;
- показники ресурсного потенціалу учасників інтеграції;
- інноваційна наповнюваність процесів відтворення;
- обсяг інвестицій.

Реалізація приватних і синергічних ефектів інтеграції знаходить узагальнене кількісне вираження у зміні такого показника, як вартість компанії. Вона визначається шляхом розрахунку дисконтованого грошового потоку або капіталізацією прибутку організації. Мається на увазі, що вартість створює не набір активів підприємства, а його діяльність; вартість визначається на основі грошового потоку, що формується при функціонуванні бізнесу.

Застосування цього показника для оцінки результатів створення й функціонування інтегрованих систем має низку переваг. По-перше, немає жодного іншого показника, який був би настільки універсальним, інформативним і взаємопов'язаним з іншими показниками оцінки діяльності організації. Вартість як міра результатів діяльності організації характеризується динамічністю, можливістю обліку ринкового впливу й оцінки альтернативного використання капіталу.

Зростання економічної та ринкової вартості бізнесу є однією з найбільш загальних і пер-

спективних цілей інтеграції. Показники економічної та ринкової вартості бізнесу та їх зміни в динаміці, безумовно, відображають стратегічний ефект інтегрування.

Економічна вартість інтегрованої компанії розглядається при цьому як вартість діючої організації, активи якої забезпечують її власникам потік грошових коштів.

Вартість компанії прирівнюється до суми всіх фінансових надходжень від діяльності компанії, дисконтованих за середньозваженою вартістю її капіталу. При цьому сума фінансових надходжень і витрат включає в себе:

- позитивний грошовий потік від основної діяльності;
- позитивний грошовий потік від реалізації невикористовуваних основних засобів;
- позитивний грошовий потік від продажу земельних ділянок, якщо вони внесені в статутний капітал організації;
- позитивний грошовий потік від реалізації бізнесу в кінці розрахункового періоду;
- витрати на придбання акцій або основних засобів організації, інші витрати з її придбання;
- негативний грошовий потік, пов'язаний з погашенням простроченої кредиторської заборгованості;
- негативний грошовий потік інвестиційної діяльності в розрахунковий період;
- негативний грошовий потік поточної діяльності в розрахунковий період [18, с. 54].

Ефект інтеграції виражається в прирості результатів діяльності інтегрованого утворення порівняно з тими самими підприємствами до включення їх до складу інтегрованого формування. Ця вимога застосовна по відношенню до різних форм інтеграції. При слабких зв'язках (договірні відносини) вона повинна виконуватись щодо окремих учасників інтеграції. При інших формах інтеграції, зокрема заснованих на володінні пакетами акцій або частками в статутному капіталі, ефект об'єднання визначається по відношенню до інтегрованого формування в цілому. Так, ефектом від інтеграції на основі об'єднання власності є збільшення вартості всієї компанії, а результатом договірних форм інтеграції – зростання вартості кожної, яка бере участь в інтеграційному процесі організації.

Стратегічний ефект виражається у збільшенні вартості інтегрованої компанії порівняно з сумою вартостей організацій до об'єднання, цебто вартість інтегрованої компанії перевищує суму вартостей її складових частин.

Стратегічний ефект від інтеграції може поєднуватися з отриманням соціального та екологічного ефекту або супроводжуватись соціальним і екологічним збитком. Тому неекономічні аспекти розвитку інтеграційних процесів повинні обов'язково враховуватись в оцінці діяльності інтегрованих формувань.

Соціальний ефект стосовно інтеграційних процесів виражається у вигляді поліпшення умов життя, зростання соціальних благ та інших вигод, одержуваних працівниками інтегрованого формування, місцевим співтовариством від функціонування інтегрованої структури. Він характеризується за допомогою рівня доходів працівників організації; ступенем поляризації доходів працівників інтегрованих структур і автономних підприємств; рівнем зайнятості; наявністю соціальних гарантій та благ.

Екологічний ефект розвитку інтеграції може бути оцінений шляхом зіставлення ґрунтової родючості використовуваних земель, питомої ваги екологічно чистих продуктів у загальному обсязі виробництва, величини платежів за забруднення довкілля, інших показників екологічності виробництва до й після організації інтегрованої структури.

Висновки. Таким чином, за методичну основу визначення ефекту від інтеграційних процесів підприємств харчової промисловості має бути прийнятий комплексний підхід, що враховує різні аспекти його прояву:

- визначення приватних ефектів окремих ланок інтегрованого об'єднання, таких як виробничо-господарський, фінансовий, операційний та ін.;

- визначення інтеграційних синергічних ефектів (цільового, функціонального, комплексного і конгломератного);
  - визначення ефектів прояву інтеграційної структури в зовнішньому (суспільному) середовищі (соціальний та екологічний ефекти);
  - визначення універсального узагальнювального критерію ефективності здійснення інтеграційних процесів у харчовій промисловості як підвищення ступеня задоволення споживчого попиту на продукцію на основі зниження трансакційних витрат, концентрації, централізації капіталу, за умови обмеження монополістичних тенденцій, своєчасного вирішення соціальних питань та збереження навколишнього середовища.
- Наступний етап дослідження стосуватиметься питань обґрунтування методики розрахунку обраних критеріїв, виробленню алгоритму проведення оцінки ефективності вертикальної інтеграції підприємств харчової промисловості на основі концепції ентропійного підходу.

Список використаної літератури

1. Білоусова С.В. Оцінка ефективності функціонування агропромислових формувань з урахуванням інтеграційних процесів в аграрній сфері / С.В. Білоусова // *Культура народів Причорномор'я*. – 2010. – № 177. – С. 7-11.
2. Коберник І.В. Особливості розвитку інтеграційних процесів підприємств / І.В. Коберник // *Актуальні проблеми економіки*. – 2012. – № 10. – С. 124-130.
3. Міценко Н.Г. Економічне оцінювання соціальної ефективності локальних інтегрованих систем / Н.Г. Міценко // *Механізм регулювання економіки*. – 2012. – № 3. – С. 66-76.
4. Нечаєва І.А. Оцінка синергетичного ефекту від створення вертикально-інтегрованих структур / І.А. Нечаєва // *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. – 2012. – № 1 (26). – С. 166-171.
5. Політило М.П. Методика інтеграційного оцінювання управлінських рішень в системі управління інноваційним розвитком суб'єктів кооперування / М.П. Політило // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1778>.
6. Скопенко Н.С. Основні підходи до визначення доцільності та ефективності інтеграційної взаємодії суб'єктів господарювання / Н.С. Скопенко // *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. – 2013. – № 52. – С. 186-196. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15060/1/NUFT2013.pdf>.
7. Чорна Н.Ю. Основні напрями підвищення ефективності вертикальних інтеграційних об'єднань: Автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.04 / Київський національний університет харчових технологій. – К., 2013. – 16 с.
8. Давыдянц Д.Е. Эффект и эффективность предприятия: оценка, анализ, пути повышения / Д.Е. Давыдянц, Н.А. Давыдянц. – Ставрополь: Изд-во СтГАУ «АГРУС», 2005. – 136 с.
9. Свободин В.А. Интенсификация и эффективность сельскохозяйственного производства / В.А. Свободин. – М.: Росагропромиздат, 1988. – 93 с.
10. Смагин Б.И. К вопросу о методике определения интегрального показателя эффективности сельскохозяйственного производства / Б.И. Смагин // *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. – 2004. – № 7. – С. 18-20.
11. Хачатуров Т. О критериях и показателях эффективности общественного производства / Т. Хачатуров // *Вопросы экономики*. — 1976. – № 7. – С. 83-94.
12. Булгаков С. Капитализм и земледелие. – Т. 1 / С. Булгаков. – СПб.: Тип. и литогр. В.А. Тиханова, 1900. – 458 с.
13. Бринкман Т. Экономические основы организации сельскохозяйственных предприятий /

Т. Бринкман. – М.: Изд-во «Экономическая жизнь», 1926. – 280 с.

14. Шеметов Е. А. Методы оценки эффективности интеграции организаций / Е. А. Шеметов // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.science-education.ru/101-5331.

15. Симеонова Н.Е. Оценка эффективности интеграционных проектов / Н.Е. Симеонова // Инженерный вестник Дона. – 2012. – № 3. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ivdon.ru/magazine/archive/n3y2012/1015>.

16. Мичурина О.Ю. Экономико-математическое моделирование оценки эффективности интеграционных процессов в промышленности / О. Ю. Мичурина // Вестник АГТУ. Серия: Экономика. – 2010. – № 2. – С. 103-113.

17. Булеев И.П. Проблемы оценки эффективности интеграции предприятий: синергетический подход / И.П. Булеев, С.В. Богачев // Економіка промисловості. – 2009. – № 4. – С. 126-133.

18. Лещева М.Г. Экономическое обоснование целесообразности создания и эффективности функционирования интегрированных формирований в аграрной сфере экономики: [монография] / М.Г. Лещева. – Ставрополь: Изд-во СевКавГТУ, 2008. – 63 с.

*Gamma T.M., PhD in Economy, Assistant Professor,
Assistant Professor of the Enterprises' Economy Department,
Odessa National Economic University*

*Tereshchenko O.M., Art. Lecturer of Finance,
Monetary and Credit Department,
Odessa Institute of Finance
of Ukrainian State University
of Finance and International Trade*

ECONOMIC EFFICIENCY EVALUATION CRITERIA OF THE INTEGRATION PROCESSES IN THE FOOD INDUSTRY

***Abstract.** In modern conditions the integration processes' development in all sectors of the economy is impossible without evaluation of their impact on the efficiency of the business integration and welfare of society. The article deals with the well-grounded choice of criteria and indicators for evaluating the effectiveness of the integration processes for the food industry. The problem of the integration processes efficiency was considered initially in its general sense, and in specific definitions.*

The methodical basis for determining the effect of the integration processes of the food industry through an multipurpose approach were proposed and took into account aspects of its exertions at different levels: at the level of an individual element of the integration process, the corporate and community levels. The generalizing formulation of the criterion of integration processes efficiency was made.

***Keywords:** economic efficiency, evaluation criteria of efficiency, integration processes, vertical integration, food processing, agricultural business.*

References

1. Bilousova S.V. Otsinka efektyvnosti funktsionuvannia ahropromyslovykh formuvan z urakhuvanniam intehratsiinykh protsesiv v ahraryi sferi / S.V. Bilousova // Kultura narodov Prychernomia. – 2010. – № 177. – S. 7-11.

2. Kobernyk I.V. Osoblyvosti rozvytku intehratsiinykh protsesiv pidprijemstv / I.V. Kobernyk // Aktualni problemy ekonomiky. – 2012. – № 10. – S. 124-130.
3. Mitsenko N.G. Ekonomichne otsiniuvannia sotsialnoi efektyvnosti lokalnykh intehrovanykh system / N.G. Mitsenko // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. – 2012. – № 3. – S. 66-76.
4. Nechaieva I.A. Otsinka synerhetychnoho efektu vid stvorennia vertykalno-intehrovanykh struktur / I.A. Nechaieva // Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii. – 2012. – № 1 (26). – S. 166-171.
5. Politylo M.P. Metodyka intehratsiinoho otsiniuvannia upravlińskykh rishen v systemi upravlinnia innovatsiynym rozvytkom subiektiv kooperuvannia / M.P. Politylo // Efektyvna ekonomika. – 2013. – № 2. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1778>.
6. Skopenko N.S. Osnovni pidkhody do vyznachennia dotsilnosti ta efektyvnosti intehratsiinoi vzaiemodii subiektiv hospodariuvannia / N.S. Skopenko // Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu kharchovykh tekhnolohij. – 2013. – № 52. – С. 186-196. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/15060/1/NUFT2013.pdf>.
7. Chorna N.Yu. Osnovni napriamy pidvyshchennia efektyvnosti vertykalnykh intehratsiinykh obiednan: Avtoref. dys. ... k.e.n.: 08.00.04 / Kyivskiy natsionalnyj universytet kharchovykh tekhnolohij. – K., 2013. – 16 s.
8. Davydyants D.E. Effekt i effektivnost predpriyatiya: otsenka, analiz, puti povyisheniya / D.E. Davydyants, N.A. Davydyants. – Stavropol: Izd-vo StGAU «AGRUS», 2005. – 136 s.
9. Svobodin V.A. Intensifikatsiya i effektivnost selskohozyaystvennogo proizvodstva / V.A. Svobodin. – M.: Rosagropromizdat, 1988. – 93 s.
10. Smagin B.I. K voprosu o metodike opredeleniya integralnogo pokazatelya effektivnosti selskohozyaystvennogo proizvodstva / B.I. Smagin // Ekonomika selskohozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy. – 2004. – № 7. – S. 18-20.
11. Hachaturov T. O kriteriyah i pokazatelyah effektivnosti obschestvennogo proizvodstva / T. Hachaturov // Voprosy ekonomiki. – 1976. – № 7. – S. 83-94.
12. Bulgakov S. Kapitalizm i zemledelie. – T. 1. / S. Bulgakov. – SPb.: Tip. i litogr. V.A. Tihanova, 1900. – 458 s.
13. Brinkman T. Ekonomicheskie osnovy organizatsii selskohozyaystvennykh predpriyatiy / T. Brinkman. – M.: Izd-vo «Ekonomicheskaya zhizn», 1926. – 280 s.
14. Shemetov E.A. Metody otsenki effektivnosti integratsii organizatsiy / E.A. Shemetov // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2012. – № 1. [Elektronnyi resurs] – Rezhim dostupa: www.science-education.ru/101-5331.
15. Simeonova N.E. Otsenka effektivnosti integratsionnykh proektov / N.E. Simeonova // Inzhenernyi vestnik Dona. – 2012. – № 3. [Elektronnyi resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.ivdon.ru/magazine/archive/n3y2012/1015>.
16. Michurina O.Yu. Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie otsenki effektivnosti integratsionnykh protsessov v promyshlennosti / O.Yu. Michurina // Vestnik AGTU. Seriya: Ekonomika. – 2010. – № 2. – S. 103-113.
17. Buleev I.P. Problemy otsenki effektivnosti integratsii predpriyatiy: sinergeticheskiy podhod / I.P. Buleev, S.V. Bogachev // Ekonomika promyslovosti. – 2009. – № 4. – S. 126-133.
18. Lescheva M.G. Ekonomicheskoe obosnovanie tselesoobraznosti sozdaniya i effektivnosti funkcionirovaniya integrirovannykh formirovaniy v agrarnoy sfere ekonomiki: [monografiya] / M.G. Lescheva. – Stavropol: Izd-vo SevKavGTU, 2008. – 63 s.

*Гамма Т.Н., кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия
Одесского национального экономического университета*

*Терещенко Е.М., старший преподаватель кафедры финансов,
денежного обращения и кредита Одесского института финансов
Украинского государственного университета
финансов и международной торговли*

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация. В современных условиях развитие интеграционных процессов в какой-либо отрасли народного хозяйства невозможно без оценки их влияния на эффективность функционирования субъектов интеграции и благосостояние общества. Статья посвящена проблеме обоснованного выбора критериев и показателей оценки эффективности интеграционных процессов для предприятий пищевой промышленности. Проблему эффективности интеграционных процессов было рассмотрено сначала в её общем смысле, а затем в специфических определениях.

Предложена методическая основа определения эффекта от интеграционных процессов предприятий пищевой промышленности на основе комплексного подхода, учитывающего аспекты его проявления на различных уровнях: на уровне отдельного элемента интеграционного процесса, на корпоративном и общественном уровнях. Представлена обобщающая формулировка критерия эффективности интеграционных процессов.

Ключевые слова: экономическая эффективность, критерии оценки эффективности, интеграционные процессы, вертикальная интеграция, пищевая промышленность, АПК.